

İSTANBUL MUHSİNZADE HANI ÜZERİNE BİR RESTİTÜSYON DENEMESİ

A RESTITUTION TRIAL ON MUHSİNZADE KHAN AT ISTANBUL

Bozkurt ERSOY*

Makale Bilgisi

Başvuru: 27 Nisan 2017

Hakem Değerlendirmesi: 27 Nisan 2017

Kabul: 5 Mayıs 2017

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2017.15.006

Article Info

Received: April 27, 2017

Peer Review: April 27, 2017

Accepted: May 5, 2017

DOI Number: 10.22520/tubaked.2017.15.006

Özet

İstanbul, Fatih (Eminönü) İlçesi, Hobyar Mahallesinde bulunan Muhsinzade Hanı, 1772 yılına ait vakfiyesinden hareketle 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Avlulu ve iki katlı inşa edilen yapının alt katı revaksız, üst katı ise revaklı bir kurguya sahiptir. Muhsinzade Hanı gerek doğal afetler, yapılan onarımlar ve tadilatlarla; gerekse bulunduğu bölgede ticaretin giderek yoğunlaşması ile cephe ve planında büyük değişiklikler geçirmiştir. Özellikle, ara duvarların yıkılarak mekanların genişletilmesi sonucu mekan kurgusu kaybolmuştur. Onarımlar sırasında avlu kotu mekan depolarının bulunduğu kota kadar indirilmiş; elde edilen yeni zemin seviyesi avlu cephelerinin üç katlı bir görünüme dönüşmesine neden olmuş ve bu nedenle yapı özgünlüğünü yitirmiştir.

Çalışmamız, vakfiye kaydı ile bugünkü plan ve cephe özelliklerinden hareketle, yapının özgün durumunu ortaya koyacak bir restitüsyon denemesini ve yorumlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı mimarisi, Osmanlı hanları, şehir içi hanları, han, İstanbul.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi, e-posta: bozkurt.ersoy@ege.edu.tr

Abstract

Muhsinzade' Khan is located in Hobyar Neighborhood of Fatih (Eminonu) District in Istanbul. It is dated to the second half of the 18th century based on its waqf deed. Despite the first floor, the second floor has porticoes. The features of the facade and architectural plan of Muhsinzade' Khan have had big changes because of the natural disasters and the repairs and renovations, which have had been as a result of intensive commercial activities in the neighborhood. The original spacial planning and organization of the building were not maintained since the walls between the rooms were demolished for creating larger rooms. Due to repairs and renovations, the level of the inner courtyard was lowered to the level of the depots. Thus, today the building has become a three story structure and lost its originality.

This article aims to present a restitution study that shows and interprets the original features of the building with the help of today's architectural features and the charter of its waqf.

Keywords: Ottoman Architecture, Ottoman Caravanserais, City Khans, Khan, İstanbul.

İstanbul ili, Fatih (Eminönü) ilçesi, Hobyar Mahallesi'nde, güneyden eski adıyla Meydancık Caddesi bugünkü adıyla Büyük Postane Caddesi, batıdan Hamidiye Türbesi Sokak, doğudan Mimar Vedat Caddesi, kuzeyden ise bitişik nizam parsellerle çevrili yapı¹ günümüzde dıştan iki katlı (Foto. 1), içte yer alan avlu kanatları açısından üç katlı (Foto. 2) bir görünüm sergilemektedir.

Fotoğraf 1 - Muhsinzade Hanı batı cephesi / Muhsinzade Khan west facade (B. Ersoy arşivi)

Fotoğraf 2 - Muhsinzade Hanı, avludan görünüş (2009) / Muhsinzade Khan courtyard view (IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi)

Yapıyla ilgili tek yayın N. Çiçek Akçıl Harmankaya'nın "Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı" başlıklı makalesidir (Harmankaya, 2016). Makale, hanı; kitabeleri, örtü şekilleri, mekanların durumu, süslemeleri ve haritalar eşliğinde tarihi geçmişini fotoğraflarla belgeleyerek, bugünkü durumuyla ele almakta ve ayrıntılı olarak tanıtmaktadır. Bu tanıtımda yazar: "*Zemin katta*

orta avluya açılan pencere, kapı ve özellikle iki seviyeli kapı eşiklerinden zemin katta da dolaşımın sağlandığı bir döşemenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yıllar içinde revakların bozularak dükkanlara katıldığı bir düzenleme yerine avluya bakan cephedeki bu kapı eşiklerinin varlığı ahşap bir döşemenin kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Zemin kat odalarının üst seviyesinde duvarda bulunan demir kancalardan bu bölümün üzerinin örtülü olabileceği tahmin edilmektedir."² diyerek bugünkü görüntüsü olan üç katlı avlu kanatlarının ilk inşasında da var olduğunu kabul etmekte; vakfiyesinde verilen mekan sayıları ile uyuşmayan bugünkü mimari durumuna rağmen "... Eminönü hanları arasında plan özelliği ile mekan kurgusunu büyük ölçüde koruyan, İstanbul han mimarisi için özgün bir örnek olduğu anlaşılmaktadır."³ şeklinde de, değerlendirme içerikli bir yorum getirmektedir. Ancak, ilk inşa edildiği tarihte yapının cephe ve plan tasarımı açısından bugünkü görünümünden çok farklı olduğu, avlu kanatlarının ise üç katlı olmadığı ve iki katlı, alt katı revaksız, üst katı revaklı olduğu yaptığımız araştırmalardan belli olmuştur. Amacımız yapının vakfiyesinden de yola çıkarak restitüsyonu hakkında düşüncelerimizi ortaya koymaktır⁴.

Mehmed Paşa bin Abdullah Vakfı olarak geçen 15 Şaban 1186 H / 11.11.1772 M tarihli vakfiyesine⁵ göre han, Abdullah Paşa oğlu Muhsinzade Mehmet Paşa⁶ tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesinde yapının mimari durumu ile ilgili bölümü şu şekildedir:

"Hobyar mahallesinde vaki hududu iki taraftan tarik-i âm ve bir taraftan bazen hacce hatun ve bazen bolovi zade vereseşi haneleri ve bir taraftan bazen menazil ve bazen han kapusu küşade olan tarik-i âm ile mahdut fevkani yirmi iki bap oda ve tahtani oniki bap oda ve sekiz adet ziyri zemin mahzen ve kapuları tarik-i âmme küşade iki bap mahzen ve on bap dükkân ve bir masura ma'i leziz-i cariyi müştamil müceddeden bina ve inşa..."

Bu bölümden; yapının zemin katında, sekiz tanesinin altında deposu olan 12 oda, yine zemin katta 10 dükkan ile 2 mahzen, üst katta ise 22 oda yer aldığı; ayrıca 1 çeşmesi ve 2 kapısının bulunduğu; yine vakfiyeden hareketle, yapının iki yanında da mülklerin yer aldığı anlaşılmaktadır.

² Harmankaya 2016; 85.

³ Harmankaya 2016; 86.

⁴ Restitüsyon önerisi çizimlerinin yapılmasına yardımcı olan Arş. Gör. Ender Özbay ve Mimar Melike Sena Civan ile bu konuda çalışma olanağı sağlayan Rest. Uzm. Yüksek Mimar Canan Çoban'a teşekkürlerimi sunarım.

⁵ Vakfiyenin fotokopisi İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde yer almaktadır.

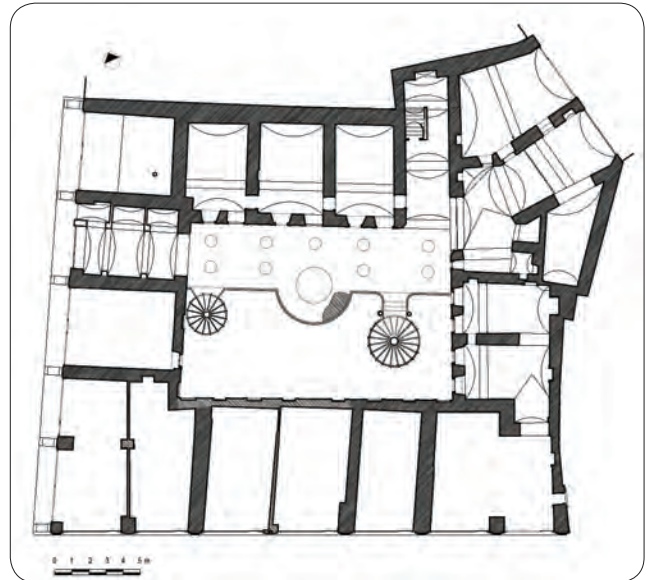
⁶ Muhsinzade Mehmed Paşa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Süreyya 1996; 1064.

¹ 25 pafta, 416 ada, 2 sayılı parselde yer alan İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 19.04.1988 gün ve 304 sayılı kararıyla korunması Agerekli kültür varlığı olarak tescil edilen Muhsinoğlu Hanı, aynı kurulun 29.07.1992 gün ve 3893 sayılı kararıyla koruma grubu II olarak belirlenmiş, daha sonra İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.10.2007 gün ve 1752 sayılı kararıyla koruma grubu I olarak güncellenmiştir.

Yapının bugünkü rölövesine bakıldığında, özellikle zemin kat (Şek. 1) ve zemin kat altında bulunan depo (Şek. 2) sayıları vakfiyede söz edilen sayıları tutmamaktadır. Bugün zemin katta yer alan mekanlardan batıda ve güneyde yer alanlar hem avluya kapı ve pencerelerle, hem de dış cepheye birer eyvan şeklinde açılmakta; avlunun ise mekan altlarında yer alan depoların yer aldığı bodrum kotuna kadar indirildiği görülmektedir. Rölöveye göre yapının, biri Mimar Vedat Caddesi'ne diğeri ise Hamidiye Türbesi Sokağı'na açılan iki kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan ana giriş, Mimar Vedat Caddesi'ne açılan kapı olmalıdır. Hamidiye Türbesi Sokağı'na açılan batı cephenin doğu-batı eksenine göre kuzeyinde kalan kapıdan avluya geçişi sağlayan koridorun ise şehir içi hanlarında özellikle 18 ve 19. yüzyıl hanlarında görülen tali girişlerden daha geniş olması nedeniyle sonradan açıldığı bellidir. Özellikle batı, doğu ve güney kanatlarda yer alan mekanların bir bölümü ara duvarlar kaldırılmak suretiyle birbirleriyle ilişkilendirilerek tek mekan haline dönüştürülmüştür (Bk. Şek.1).

Bugünkü haliyle avlu kanatlarının üç katlı görüntüsü yukarıda da ifade edildiği gibi avlu kotunun, depoların zemin kotuna yani avlu döşemesinin kaldırılarak zemin kotunun bodrum kat döşeme kotuna indirilmesinden kaynaklanmıştır. Eğer bodrum katı ve bu hacimde bulunan depolar gözardı edilirse, Muhsinzade Hanı'nın özgün durumunun İzmir Mirkelamoğlu Hanı (Foto.3)⁷, Merzifon Taş Han (Foto. 4)⁸ ve Manisa Yeni Han'da (Foto. 5)⁹ olduğu gibi zemin katı revaksız, üst katı revaklı, tek avlulu bir han şeklinde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Osmanlı şehir içi hanlarına bakıldığında¹⁰ alt katı revaksız örneklerde avluya açılan odaların gerisinde, genellikle cephelere açılan eyvan şeklinde dükkan mekanlarının bulunduğu görülmektedir¹¹. Muhsinzade Hanı'nda kuzey ve doğu kanatların kapalı yani bitişik nizam tasarlanmış olması, bu kanatlarda dışa açılan dükkan mekanları olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla söz konusu mekanlar sadece avluya kapı ve pencerelerle açılmış ve büyük olasılıkla bu mekanlardan kuzey kanatta bulunan 3'ü plan açısından orijinal boyutunu günümüze kadar korumuştur¹². Doğü kanatta ise ara duvarı kısmen günümüze gelebilmiş 2 mekan ile batı kanatta avluya cephe veren 2 mekan yer almaktadır.

Bu mekanlardan batı kanatta bulunan hacimlerin her birinin genel han mimarisinde görüldüğü gibi biri avluya, diğeri dış cepheye açılan ikişer mekan şeklinde tasarlanmış olması gerekir. Bilindiği gibi yapının vakfiyesinde alt katta 12 oda bulunduğu söylenmektedir. Bu bilgiden hareketle avlunun güney kanadında 5 oda bulunması gerektiğinden avlu cephesinde günümüze gelen kapı ve pencereler göz önüne alınarak restitüsyon planında 5 oda yerleştirilmiştir. Bu 5 odanın gerisinde yer alması gereken 5 dükkan mekanı ile batı kanatta yer alan 2 dükkan mekanı dışında kalan kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu köşelerdeki birer dükkan mekanı ile toplam dükkan sayısı 10'a ulaşmaktadır. Bu durumda vakfiyede verilen dükkan sayısı yakalanmaktadır (Bk. Şek. 1, 3). Ayrıca, bahsi geçen dükkan cephelerinin sokağa eyvan şeklinde açılması gerekir¹³.

Şekil 1 - Muhsinzade Hanı, zemin kat planı / Muhsinzade Khan, groundfloor, plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden)

Fotoğraf 3 - İzmir, mirkelamoğlu hanı / Mirkelamoglu Khan (B.Ersoy Arşivi'nden)

⁷ Ersoy 1991; 30-34.

⁸ Çerkez 2001; 415-449.

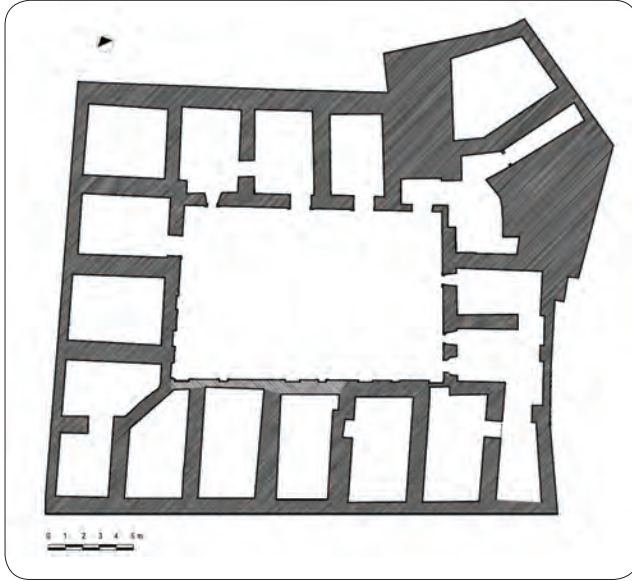
⁹ Kuyulu Ersoy 1992; 60-79.

¹⁰ Şehir içi hanlarının mimari özellikleri ile ilgili bilgi için bk. Ersoy, 1994, 75-97.

¹¹ Örnek olarak Merzifon Taş Han (Şek.4), İzmir Mirkelamoğlu Hanı (Şek.5), Tokat Taş Han (Şek.6), Amasya Taş Han (Şek.7) verilebilir.

¹² Bu üç mekanın birbirlerine içten birer kapı açıklığı ile irtibatlandırılması avlu kodunun indirilmesi ve orijinal kapı ve pencere açıklıklarının işlevsiz kalması nedeniyledir. Benzer bir uygulama avlu doğu kanadındaki mekanlar için de geçerlidir.

¹³ Merzifon Taş Han, Tokat Taş Han, Amasya Taş Han eyvan şeklinde dışa açılan dükkan mekanlarına örnek olarak verilebilir.

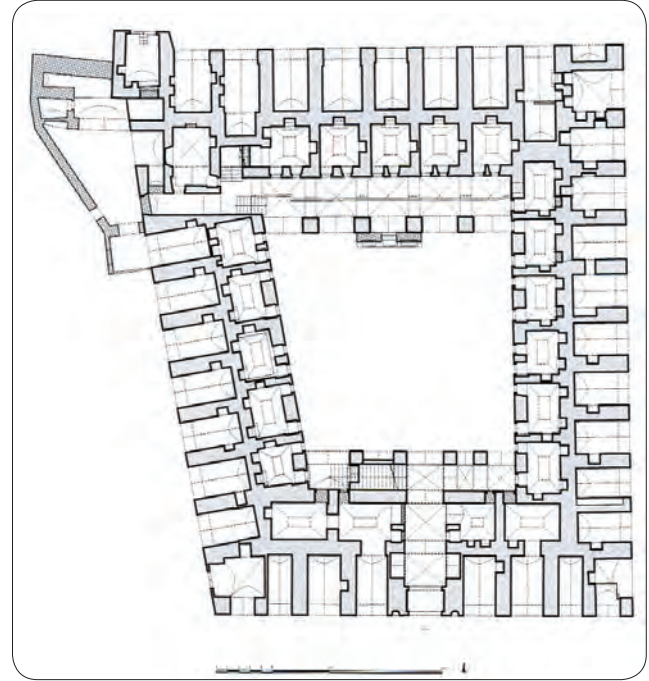
Şekil 2 - Muhsinzade Hanı, bodrum (depo) kat planı / Muhsinzade Khan, depot plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden)

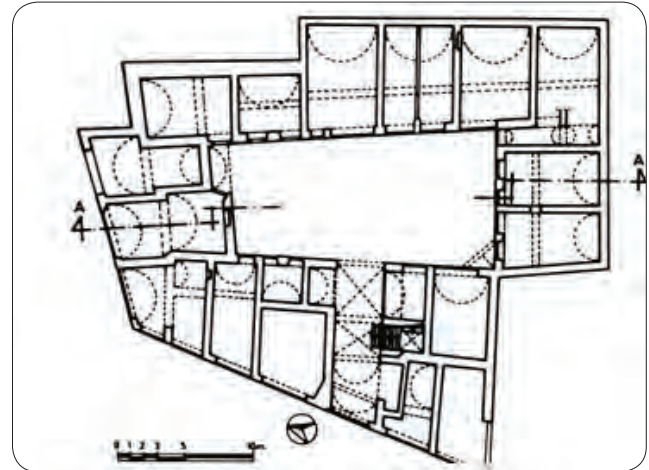
Şekil 3 - Muhsinzade Hanı, zemin kat restitüsyon / Muhsinzade Khan, groundfloor, restitution

Vakfiyede belirtilen ve özgün zemin kat seviyesinde olması gereken 2 mahzen ise Mimar Kemalettin Caddesi'ne bakan kuzeydoğu köşedeki ana giriş açıklığını¹⁴ avluya bağlayan koridorun iki yanında yer alan mekanlar olmalıdır. Bu mekanların depolama işlevi görmesi ve giriş açıklığına yakın olması mahzen olarak düşünülmesini kanıtlar niteliktedir.

¹⁴ Köşeden girişin sağlandığı benzer bir plan için bk. Afyon Taş Han planı (Şek.10). Bu planda revaklar mekanlara katıldığında oluşacak revaksız zemin kat Muhsinoğlu Hanı planıyla aynı tasarımı yansıtmaktadır. Afyon Taş Han ile ilgili bk. Daş 2002; 205-214.

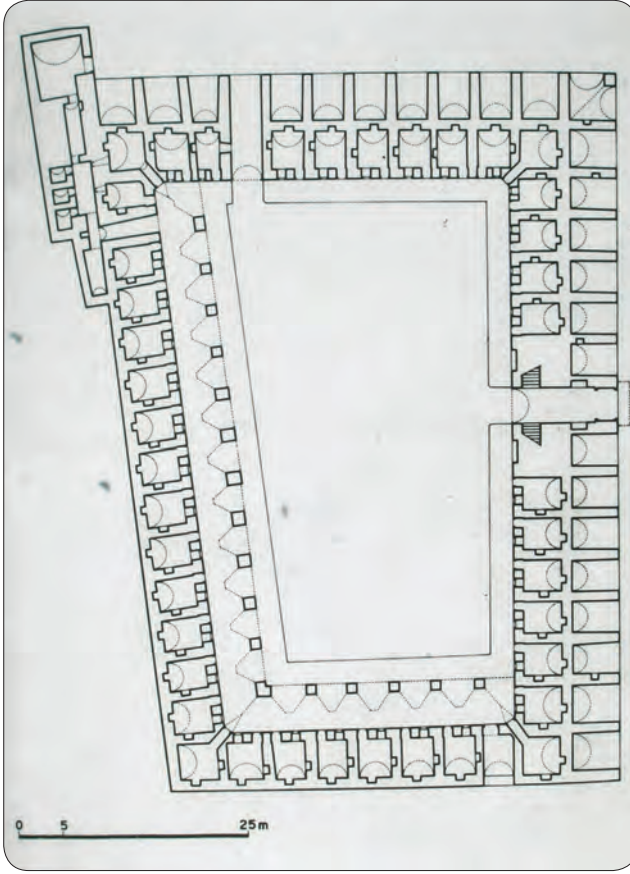
Şekil 4 - Merzifon Taş Han zemin kat planı/ Tas Khan, Groundfloor Plan. (M. Çerkez'den)

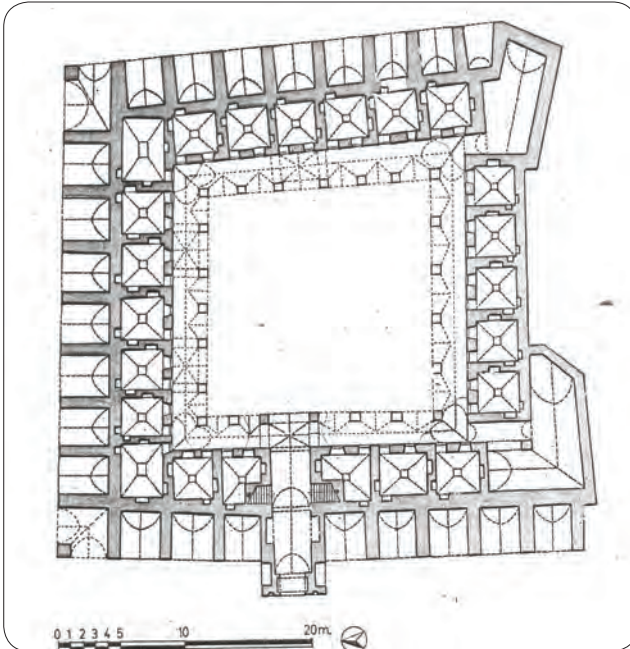
Şekil 5 - İzmir Mirkelamoğlu Hanı zemin kat planı / Mirkelamoglu Khan, groundfloor plan (B. Ersoy'dan)

Restitüsyon planında sorun olduğu düşünülebilecek tek yer batı cephede yer alan tali giriş açıklığıdır. Rölöve planındaki duvarlarla çakıştırılarak restitüsyona işlenen D8 ve O8 numaralı mekanların güney duvarları ile D1 numaralı dükkanla simetrik olması gerektiği düşünülen D7 numaralı dükkan ile O7 numaralı odanın kuzey duvarları arasında dar bir koridor oluşmuştur (Bk. Şek. 3). Bu koridor da büyük olasılıkla tali giriş açıklığı olmalıdır¹⁵.

¹⁵ Şehir içi hanlarının çoğunda tali bir giriş bulunmaktadır. Dıştan ahır bulunan ya da iki avlulu yapılarda görülen tali girişler özellikle erken dönemlere tarihlenir. Ahır ya da ikinci avlusu olmayan ticaretin yoğun hale gelmesi ve savunma öneminin ikinci plana atılarak dış cepheye de dükkan mekanlarının konumlandırıldığı özellikle 18-19.yüzyıl hanlarında ise tali giriş örnekleri çoktur.

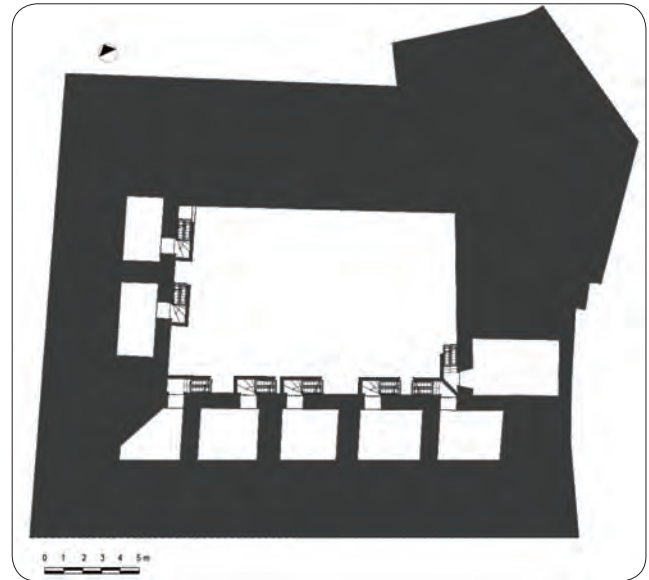
Şekil 6 - Tokat Taş Han planı / *Taş Khan Groundfloor plan* (Zeynep Nayır'dan)

Şekil 7 - Amasya Taş Han planı / *Taş Khan Groundfloor plan* (B. Ersoy'dan)

Şekil 8 - Pervititch haritası / *Pervititch map* (1945)

Şekil 9 - İzmir Mirkelamoğlu Hanı zemin kat planı / Muhsinzade Hanı, bodrum (depo) kat planı / *Muhsinzade Khan, depot plan* (Çizim: Ender Özbay)

(Bk. Şek. 1). Yapının ilk inşasında Pervititch'in konumlandırmasını düşünmek bu mekanın daralmasına neden olmaktadır. Ayrıca, mekanların avluya pencere ve kapılarla açıldığı göz önüne alındığında koridorun burada yer alması mekanın avluya sadece bir kapı ile açılıyor olmasına sebep olur ki bu da avlu kanadı ortasında yer alan bir mekan için mümkün değildir. Pervititch'in haritasının hazırlanma tarihi düşünüldüğünde bu plan büyük olasılıkla 1894 büyük depremi sonrasını göstermektedir¹⁶.

Her ne kadar 1945 yılında Jacques Pervititch tarafından hazırlanan haritada (Şek. 8) aynı cephede bir tali giriş işaretlenmişse de konumlandırması, avlu batı kanadındaki iki mekandan güneyde bulunan mekan içinde kalmaktadır

¹⁶ Pervititch 2000. Ayrıca Ekrem Hakkı Ayverdi, 2. baskısı 1978 tarihinde yayınlanan "19. Asırda İstanbul Haritası", 1.Baskı, İstanbul 1958 künyeli çalışmada yapının %80'inin yıkık olduğu belirtmektedir.

Fotoğraf 4 - Merzifon, Taş Han (Kara Mustafa Paşa Hanı) / Taş Khan (Kara Mustafa Pasha Khan) (B. Ersoy Arşivi'nden)

Fotoğraf 6 - Muhsinzade Hanı üst kat revakları / Muhsinzade Khan first floor arcades

Fotoğraf 5 - Manisa, Yeni Han / Yeni Khan (İ.Kuyulu'dan)

Yine vakfiyede avluya bakan 10 mekandan 8 tanesinin altında *sekiz adet ziyri zemin mahzen* (depo) bulunduğu yazılıdır. Günümüzde bütün mekanların altında depo bulunmaktadır (Bk. Şek. 2). Dolayısıyla söz konusu 8 deponun, yapının ilk inşasında hangi mekanların altında olabileceğini saptamak bugün için mümkün değildir. Bu nedenle orijinal depoların saptanmasında metrekaresi olarak küçük olanların altında bulunmuş olabileceği mantığından hareket edilmiştir (Şek. 9). Başka bir sorun ise bu depolara inişin nereden olabileceği konusudur. Altında depo olup mekan içinden depoya inişin sağlandığı yapılarda zemin kat döşemesi ahşap kirişleme sistemi ile yapılmıştır¹⁷. Ancak Muhsinoğlu Hanı'nda bodrum kat örtüsü tonoz olması nedeniyle mekan içinden iniş olanaksızdır. Bu açıdan bakıldığında, bodrum kat mekanlarına girişin avludan birer merdivenle sağlandığı, bugün, avlu döşemesinin kaldırılması sonucu ortaya çıkan bodrum kat seviyesindeki depolara ait kapı açıklıklarından

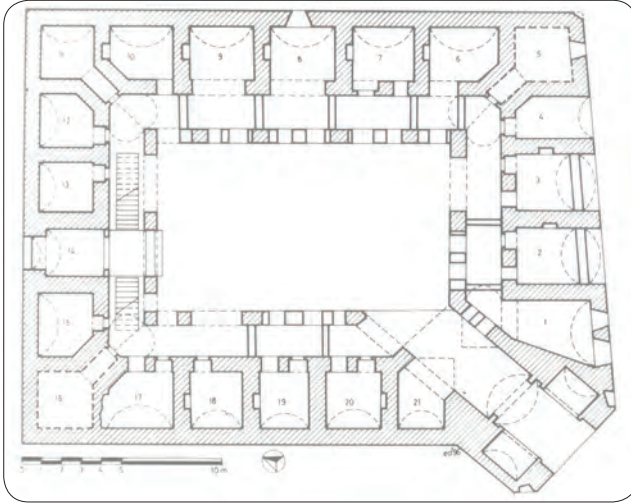
¹⁷ Zemini ahşap olup mekan içinden alttaki depolara inilen hanlara örnek olarak Beypazarı Sulu Han ile Tire Kutu Han verilebilir.

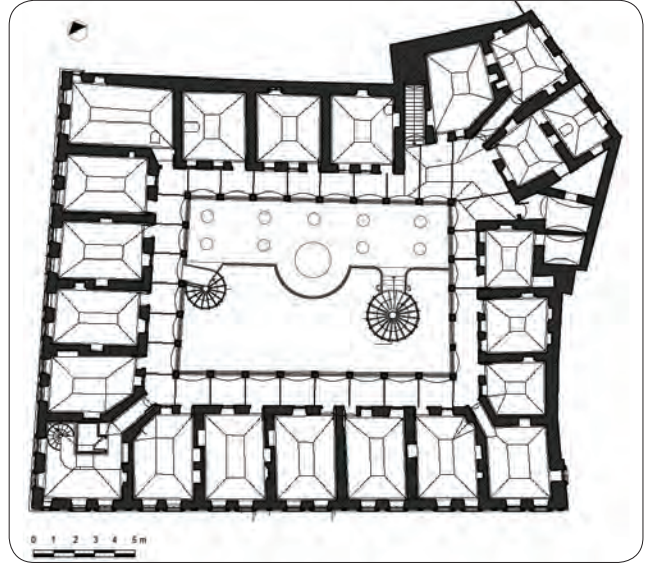
Fotoğraf 7 - Muhsinzade Hanı, batı cephe / Muhsinzade Khan west facade

anlaşılmaktadır¹⁸. Kapı açıklıklarının söveleri ve tuğla malzemeli hafifletme kemerleri, özgün zemin kat kapı açıklıkları ile aynıdır. Bodrum katta yer alan bazı depo mekanlarına ait pencere açıklıklarının boyut olarak farklı oluşu bu pencerelerin avlu kotu indirilerek,

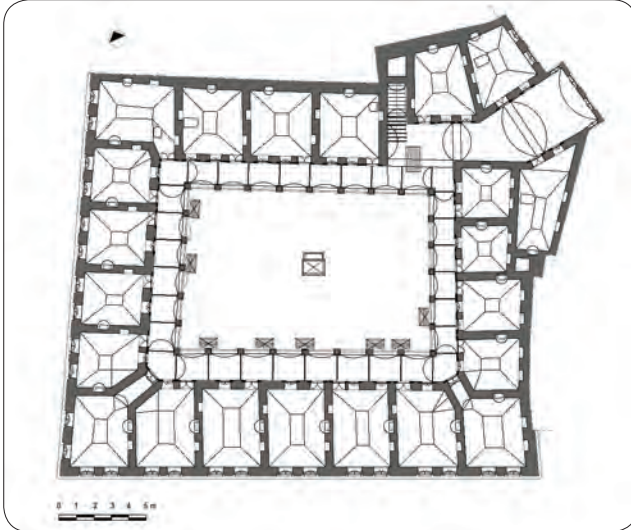
¹⁸ Benzer uygulamaya örnek olarak Bursa hanları, Bursa Bedesteni, Manisa Bedesteni ve Safranbolu Cinci Hanı verilebilir.

Şekil 10 - Afyon Taş Han zemin kat planı / Taş Khan groundfloor plan (E.Daş'tan)

Şekil 12 - İstanbul Muhsinzade Hanı 1. kat plan / Muhsinzade Khan first floor plan (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden)

Şekil 11 - İstanbul Muhsinzade Hanı, 1. kat restitüsyon / Muhsinzade Khan first floor restitution (Çizim: Melike Sena Civan)

depoların birer dükkan mekanına çevrildiği dönemde oluşturulduğunu göstermektedir.

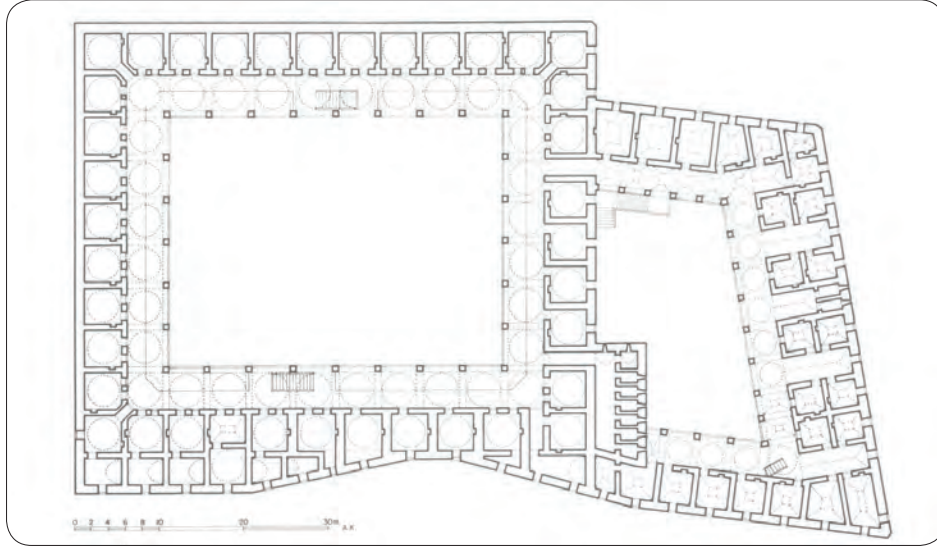
1772 tarihli vakfiyeden bugün itibarıyla 1. kat seviyesinde olan ama özgün yapıda zemin ya da giriş katı olarak tespit ettiğimiz alanda toplam 22 oda olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 6). Restitüsyon planı da buna göre düzenlenmişti (Şek. 11). Yapının bugünkü rölövesinde de 22 oda bulunmakla birlikte özellikle kuzeydoğuda yer alan mekanlar karmaşık bir plan sunmaktadır (Şek. 12). Ayrıca hana girişin bulunduğu zemin kattaki koridor ve bu koridorun iki yanında yer alan mekan duvarlarının üst kat duvarlarıyla çakışmaması nedeniyle restitüsyonda bu duvarların çakışması sağlanmıştır. Restitüsyon çiziminde görüleceği gibi alt kat koridoru üst kata aynen yansıtılmış ve bir eyvan şeklinde revaka açılan bu koridorun iki

Fotoğraf 8 - Menemen, Taş Han ocak / Taş Khan fireplace (B. Ersoy Arşivi'nden)

yanına mekanlar yerleştirilmiştir¹⁹. Muhsinzade Hanı'nda girişin vurgulanması amacıyla kapı açıklığının alttan profilli taş konsollarla desteklenen bir çıkma şeklinde inşa edildiği, bu sayede beşik tonozlu koridorun cepheye kadar uzatıldığı ve koridorun iki yanında yer alan odaların da ışık sorununun çözümlendiği görülmektedir. Söz konusu düzenleme, şehir içi hanlarında sıkça karşılaşılan bir uygulamanın yansıması olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, yapının Hamidiye Türbesi Sokak cephesi boyunca yer alan çıkma nedeniyle rölövesinde odalar doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı mekanlar şeklindedir. Oysa, Osmanlı Şehir içi hanlarında özellikle 19. yy sonundan önceye tarihlenen şehiriçi hanlarında hiçbir örnekte

¹⁹ Üzerine inşa edilen parselin yamukluğu nedeniyle revaka açılmayan geride kalan mekanlara ulaşım genellikle eyvan şeklinde bir koridora açılan kapı ve pencerelerle sağlanmaktadır. Bu tip uygulama için Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı ikinci avlu kanadı üst katı (Şek.13), İzmir Mirkelamoğlu Hanı üst katı (Şek.14) örnek olarak verilebilir.

Şekil 13 - Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı üst kat planı / *Rustem Pasha Caravanserai first floor plan (A. Saim Ülgen'den)*

Fotoğraf 9 - Tokat, Taş Han (Voyvoda Hanı) Ocak / *Taş Khan (Voyvod Khan) Fireplace (B. Ersoy Arşivi'nden)*

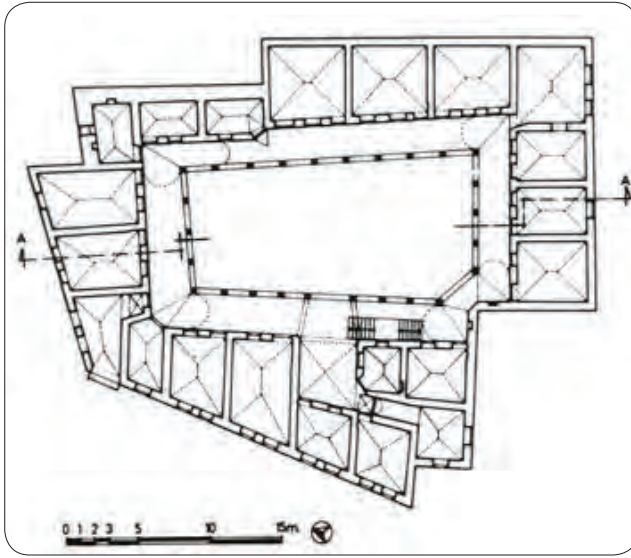
Fotoğraf 10 - Muhsinzade Hanı revak döşemesi / *Muhsinzade Khan arcade pavement (İstanbul IV.numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi)*

cephe boyunca devam eden bir çıkma bulunmamaktadır. Dolayısıyla yapılan restitüsyonda, aynı kanat üzerinde görülen mekanlar, özgününde çıkmanın bulunmaması gerektiği düşüncesiyle, kare planlı olarak verilmiştir (Bk. Şek. 11-12, Foto. 7).

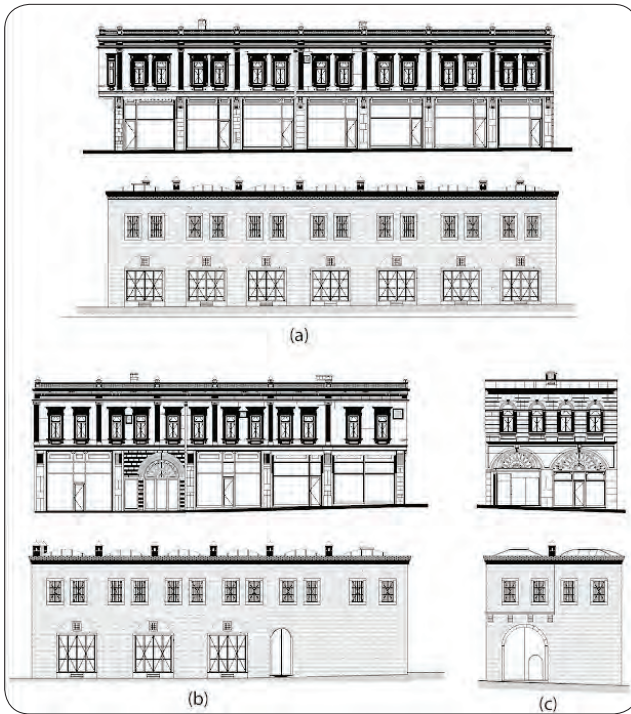
Hanın bodrum ve zemin kat mekanları beşik tonozla, 1. kat mekanları ise aynalı manastır tonozuyla örtülmüştür. Zemin kat mekanları avludan dış cepheye kadar devam eden tek bir tonozla örtülmüş ve bir perde duvarla ikiye bölünerek avluya bakan oda ve cepheye bakan dükkan şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bölücü duvarların (perde duvar) diğer duvarlara göre daha ince inşa edildiği gerçeğinden hareketle; odalardaki ocak ve nişler, avluya bakan cephelerde de birer kapı ve pencere bulunması nedeniyle ancak iki yan duvarda yer almak zorundadır. 1. kat odalarında da avlu cephelerinde pencere ve kapı, dış cephelerinde ise ikişer pencere bulunması, ocak ve nişlerin iki yan duvarda çözümlenmesini gerektirmiştir. Yapı 1894 büyük İstanbul depreminde %80 oranında yıkıldığından, özgünlük hakkında kesin bir hüküm ileri sürmek oldukça zordur. Ancak mevcut nişler incelendiğinde baca hizasına isabet eden ve tabana kadar inen nişlerin ocak olabileceği düşünülmektedir. Nişlerin yerden yüksek; ocak nişlerinin ise zemin seviyesinden başlaması ve yaşmaklı olması şehir içi hanlarında benimsenen bir uygulamadır²⁰.

Yapının genelinde herhangi bir su alt yapısı ya da künk izine rastlanmamıştır. Bu nedenle yapıda suyla ilgili hamam ya da tuvalet mekanlarının bulunması söz konusu olamaz. Kaldı ki, depo, mahzen, dükkan, oda, kapı ve

²⁰ Orijinal ocak görüntüleri için bk. Menemen Taş Han (Foto. 8), Tokat Taş Han (Voyvoda Hanı) (Foto. 9).

Şekil 14 - İzmir Mirkelamoğlu Hanı üst kat planı / Mirkelamoglu Khan first floor plan (B. Ersoy'dan)

Şekil 15 - Muhsinzade Hanı dış cephe ve restitüsyonu a-Büyük Postane caddesi, b-Hamidiye Türbesi sokak, c-Mimar Vedat caddesi / Muhsinzade Khan outer facade and restitution. a-Buyuk Postane Street b-Hamidiye Türbesi Street, c-Mimar Vedat Street

çeşme gibi unsurların sayıca ifade edildiği vakfiyesinde, tuvalet ve hamamdan bahsedilmemesi bu işlevlere dair mekanların bulunmadığını da kanıtlar niteliktedir. Aynı durum mescit için de geçerlidir. Osmanlı şehir içi hanlarında bu tip mekanların bulunmadığı han sayısı bulunanlardan çok daha fazladır.

Hem 2009 yılında yapılan restorasyonla ilgili fotoğraflar, hem de yapının bugünkü durumu incelendiğinde orijinal avlu cephelerinin 1 sıra taş 2 sıra tuğla hatıl şeklinde almaşık bir örgü sisteminde örüldüğü, pencere ile kapıların ise düz atkı taşlı ve taş söveli olduğu; atkı taşları üstünde ise tuğladan hafifletme kemerlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle dış cephenin de aynı özellikleri yansıtıyor olması gerekir (Şek. 15). Böyle bir duvar örgüsü üzerinde ise tuğladan iç bükey profilli saçak hem içten hem de dıştan yapıyı çepeçevre dolaşılıyor olmalıdır²¹.

Revak korkulukları ise inşa edildiği dönem uygulamalarından hareketle taş parapet şeklinde düşünülmesi gerekir²². Revaklarda 2009 onarımında ortaya çıkartılan malta taşı döşeme avluda da kullanılmış olmalıdır (Foto. 10). Şehir içi hanlarının bir kamu alanı olduğu ve gün boyu yaşamın revaklarda ve özellikle avluda gerçekleşmesi taş döşeme kullanımının kaçınılmaz olduğunun göstergesidir.

Yapının 1894 depreminden oldukça fazla etkilendiği ve harap olduğu bugünkü cephe düzeninden de anlaşılmaktadır. Ayverdi'nin %80'inin harap durumda olduğunu söylemesi yanında yapıda yer alan üst kat merdiven sahanlığındaki 1319/1901-1902 tarihli kitabe, Postane Caddesi cephesinde yer alan 1320/1902-1903 ve İstanbullu Taşçı Ömer ismi veren kitabe, 1321/1903-1904 tarihli kitabe ile Mimar Vedat Caddesi cephesinde yer alan 1323/1905-1906 tarihli ve Abdullah bin Ahmed bin Mehmet ismini veren kitabelerin tamamının²³ 1901 ile 1906 yılları arasına tarihlenmesi yapının 20. yüzyıl başında büyük bir onarım geçirdiğinin kanıtıdır.

Kesme taş malzeme ve yatay silmelere ayrılmış güney, batı ve kuzeydoğu cephelerindeki pencere ve kapı düzenleri, kat silmeleri, çatı frizi, konsol ve parapeti tamamen, özellikle 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında İstanbul'da yoğun kullanım alanı bulan Barok ve Ampir üslubunu yansıtmaktadır. Bu nedenle yapı sokak cephelerinin depremden sonra tamamen yıkıldığı ve yenilendiği anlaşılmakta; birinci katın Hamidiye Türbesi Sokağına bakan cephesinin bir çıkma şeklinde inşa edildiği görülmektedir (Bk. Foto. 7).

²¹ Cephelerde taş tuğla almaşık örgü bulunan ve saçakları tuğladan içbükey profilli yapılara örnek olarak İstanbul Ali Paşa Hanı, İstanbul Taş Han, İstanbul Büyük Yeni Han verilebilir.

²² Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı, İstanbul Taş Han, İstanbul Büyük Yeni Han, İstanbul Büyük Valide Hanı, Diyarbakır Dilliller Hanı, Sivas Behram Paşa Hanı'nda olduğu gibi revaklarda taş parapet korkuluk hemen hemen tüm şehir içi hanlarında görülmektedir.

²³ Kitabelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Harmankaya, 2016; 82-84.

Fotoğraf 11 - Muhsinzade Hanı revak döşemesi / *Muhsinzade Khan arcade pavement (IV.numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi)*

Fotoğraf 12 - Muhsinzade Hanı revak döşemesi / *Muhsinzade Khan arcade pavement (IV.numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi)*

Pervititch'in 1945 tarihli haritası da yapının bu büyük onarım sonrasını yansıtmaktadır. Zemin katta avluya bakan odalar ile bu odaların gerisinde yer alan dükkanları ayıran perde duvarlar kaldırılarak tek mekan haline getirilmiş; ayrıca özellikle güneydoğu ve güneybatı köşelerde yer alan dükkan ve odalar ile avlunun doğu kanadındaki odalar ara duvarları yıkılarak birleştirilmiştir. Bu tadilatlar sırasında batı kanatta yer alan özgün yapıya ait tali giriş açıklığı hemen güneyindeki mekana dahil edilmiştir. Ancak yine aynı cephede ihtiyaç duyulan giriş, kuzeyde bulunan dükkan mekanının giriş koridoruna dönüştürülmesi ile elde edilmiştir. Pervititch haritasında bu giriş açıklığının avlu tarafında merdivenlerin görünmesi ise avlu kotunun bu dönemde bodrum kat zemin kotuna indirildiğini ve yeni oluşan avluya merdivenlerle iniş sağlandığını göstermektedir. Avlu kotunun değişmesi mekanlara avlu aracılığıyla sağlanan ulaşımın da değişmesine neden olmuştur. Avlunun güney ve batı kanadında kalan mekanlarına giriş caddeden sağlanırken, kuzey ve doğu kanadında yer alan odaların avluyla irtibatlarının kesilmesi nedeniyle, kuzey kanattaki odalar içten birer kapı ile ilişkilendirilerek bu mekanlara giriş üst kata çıkış merdivenlerinin önündeki sahanlığa bakan duvarda açılan bir kapı ile sağlanmıştır. Avlunun doğu kanadındaki mekanların ise ara duvarları yıkılarak

oluşan tek mekana giriş ana kapıyı avluya bağlayan koridor duvarına açılan kapı ile sağlanmıştır. Doğu kanattaki mekanlara girişi sağlamak için koridora cephe veren mahzenin de mekana katılması gerektiğinden burada ilave duvarlarla mahzenin küçültüldüğü duvar kalınlıklarındaki farktan anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Pervititch haritasında avlunun, zemin kat seviyesinde, volta veya betonarme döşeme yapılmak suretiyle kapatıldığı, yoldan düz ayak giriş sağlandığı ve avlu üzerinde yeni mekanlar oluşturulduğu; avlu üstünün ise eski fotoğraflarından (Foto. 11) anlaşıldığı gibi saçak seviyesinde çelik kullanılmak şartıyla dört yöne eğimli cam çatı ile kapatıldığı da tespit edilmektedir.

Pervititch haritasından sonra, diğer bir söyleyişle 1945 yılından sonra yapının planında yine değişiklik olmuş; haritada görülen tali giriş kaldırılarak batı cephede kuzeyden güneye doğru 2. mekan açılarak kapı haline getirilmiş ve avluya geçişi sağlayan bir koridor haline sokulmuştur. Ayrıca, zemin kat seviyesinde, volta veya betonarme döşeme yapılmak suretiyle kapatılan zemin aynı dönemde tamamen ortadan kaldırılmış; hem yeni açılan kapı ile kuzeydoğuda yer alan ana kapının birbirleriyle ilişkisini olanaklı kılan hem de kuzeyde yer alan üç mekana avlu cephesinden girişi sağlamak amacıyla zemin seviyesinde betonarme bir taban inşa edilmiştir (Foto. 12). Bu tabanın doğu ve batı uçlarına yerleştirilen birer döner merdiven ise bodrum kat seviyesine iniş sağlamaktadır. 2009 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında oluşturulan bu tabanın geniş tutulması ve neredeyse avlunun yarısını kapatıyor olması hem bodrum kat seviyesinde ışık yetersizliğine, hem de deyim yerindeyse bir görüntü kirliliğine neden olmuştur.

Sonuç olarak, 1772 yılına tarihlenen vakfiyesi nedeniyle 18. yüzyıl ikinci yarısında, avlulu iki katlı, alt katı revaksız üst katı revaklı bir yapı olarak inşa edilen Muhsinzade Hanı gerek doğal afetler, yapılan onarımlar ve tadilatlarla; gerekse bulunduğu bölgede ticaretin giderek yoğunlaşması ile cephe ve planında büyük değişiklikler geçirmiştir. Ara duvarların yıkılarak mekanların genişletilmesi sonucu mekan kurgusu kaybolmuştur. Avlu kotu mekan depolarının bulunduğu kota kadar indirilmiş; elde edilen yeni zemin seviyesi avlu cephelerinin üç katlı bir görünüme dönüşmesine neden olmuş ve özgünlük tamamen yitirilmiştir.

Kaynakça

AYVERDİ, E. H., 1978.

“19. Asırda İstanbul Haritası”, (2. Baskı), İstanbul.

ÇERKEZ, M., 2001.

Merzifon Taş Han, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (8-11 Haziran 2000 Merzifon), Ankara.

DAŞ, E., 2002.

Afyon Taş Han, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan), 205-214, İzmir.

ERSOY, B., 1991.

İzmir Hanları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

ERSOY, B., 1994.

Osmanlı Şehir-İçi Hanları, Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri, Sanat Tarihi Dergisi, VII, 75-97, İzmir.

HARMANKAYA, A. / ÇİÇEK, N., 2016.

Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı, Sanat Tarihi Yıllığı, XXV, 73-104, İstanbul.

KUYULU, ERSOY, İ., 1992.

Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara: Tc. Kültür Bakanlığı.

NAYIR, Z., 1975.

Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası, (1609-90). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.

PERVITITCH, J., 2000.

Sigorta Haritalarında İstanbul, İstanbul: Axa Oyak-Tarih Vakfı Yayınları.

SÜREYYA, M., 1996.

Sicill-i Osmanî, C.4, Yay. Haz. Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.